

Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe

Uitgave 2012

Inhoud 2012

Voorwoord	3
Nieuwe Website SBDV	4
Roodwild- en damwildkalfjes	5
Balans	7
'Groen door Oranje'	8
Verslag excursie Cannenburch 4 juni 2011	10
Vliegende herten op de Veluwe	11
Jaarprogramma 2012 – 2013	16
Hebben vissen geen gevoel of geheugen?	19
Orden en Sprengen	20
De Veluwe zit vol met ijzer	22
Bijzondere waarnemingen 2011	24
Nestkastenproject Radio Kootwijk	26
Project wildobservatiepost Loenermark	27
Vrijwilligerswerk in natuurgebieden 2012	28
Dank	30
Overzicht activiteiten, Giften	31

tekeningen: Henk Bonekamp / Foto's: SBDV.

De mens is het intelligentste van alle dieren en het meest dwaze. Namens de dieren, Diogenes (412 - 323 voor Chr.)

Het voortbestaan van de diersoorten op aarde is afhankelijk van de gevoelige balans van de natuur. Tot nu toe hebben vele dieren de inbreuk van de mens op hun bestaan overleefd. Maar wanneer wij niet leren de dieren op hun juiste waarde te schatten en een plaats op deze aarde voor hen zeker stellen, bestaat het gevaar dat wij de rijke en kleurrijke wereld ontdoen van vele bewoners. Wij hopen en geloven dan ook dat u, samen met ons, ons enthousiasme voor de dierenwereld in al zijn vormen kunt delen.

Voorwoord.

Wij blikken terug op een roerig jaar. De Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe bestond 25 jaar. Een terugblik in al die jaren geeft veel herinneringen. Voor mij begon het met de jaarlijkse tentoonstelling in de Acaciahal in het park Berg en Bos. Deze hal is al jaren geleden gesloopt en de tentoonstellingen lijken wel iets uit een vorig leven. Ik was toen, als beheerder van de boswachterij, redelijk nauw betrokken bij deze tentoonstellingen en kreeg te maken met vragen als: “Waar mogen we plaggen steken, hebben jullie nog boomstammetjes - pijpestrootjes – schors - een paar paaltjes? enzovoorts”. De vrijwilligers verschoven zelfs hun vakanties of bemanden de tentoonstelling in plaats van vakantie te houden. Ik verbaas me erover dat er toen geen huwelijken zijn stukgelopen.

Dat enthousiasme is er nog steeds. Vele zaterdagen zijn vrijwilligers druk met denken trekken op de hei of het bemensen van onze infostand op jaarmarkten, open dagen van Staatsbosbeheer, enz. enz.

En dit dus, in 2011 alweer 25 jaar. We zijn een hechte “vriendenclub”. In juni gingen we “met zijn allen” naar kasteel de Cannenburch. Dit onder leiding van Gelders Landschap-boswachter John ter Horst. Het was prachtig weer en een inspirerende middag. Mooie zaken om op terug te kijken.

Maar!!!! We moeten ook verder en in de toekomst kijken. Als ik de oude foto's bekijk, toen had ik nog een kop met zwart haar, en de overige bestuursleden idem. We vergrijzen. Gelukkig is Pauline Kats de gelederen komen versterken om de website te herzien. Klik maar eens op www.sbdv.nl

Het ziet er mooi uit. Mochten er jongeren onder u zijn die af en toe aan willen schuiven bij het bestuur dan zijn die van harte welkom. Zegt het voort!

Het bestuur wenst u allen weer een zeer goed dierenwereldveluwe jaar toe. Dit in goede gezondheid voor u en de uwen.

Henk Bonekamp.

Nieuwe website

Pauline Kats

Heeft u onze nieuwe website al ontdekt? De activiteitenagenda, het jaarrooster voor het vrijwilligerswerk, nieuws uit de natuur en van de stichting zelf; u vindt het allemaal op www.sbdv.nl

Wij willen u digitaal ook graag op de hoogte houden.

Wij zijn er maar wat trots op dat de nieuwe website sinds juli 2011 in de lucht is.

Graag wil ik u even bijpraten over de totstandkoming hiervan. Laat ik mij eerst eens voorstellen. Mijn naam is Pauline Kats en ik ben getrouwd met Guus, de oudste zoon van Henry Kats.

Begin dit jaar kwam de oude website van de stichting ter sprake, op een avondje bij Jos en Henry. Ik heb toen aangeboden om de werkzaamheden hiervoor over te nemen van Wim Fiets. Misschien kon ik de website nieuw leven inblazen of een nieuwe laten bouwen? Uiteraard heeft Henry mijn voorstel eerst besproken in de vergadering van het bestuur. De bestuursleden vonden het een goed idee en er is toen gekozen voor het bouwen van een nieuwe website. Er is zeker behoefte aan een actuele site, kon het bestuur opmaken uit uw reacties.

Er zijn ook twee nieuwe e-mailadressen bijgekomen. Via info@sbdv.nl komt u uit bij de secretaris, Henry Kats. Via dit mailadres geeft u zich snel en gemakkelijk op voor excursies of vrijwilligerswerk. Heeft u tips voor de website? Ook die geeft u via dit mailadres aan ons door. Via penningmeester@sbdv.nl komt u uit bij René Wervers, onze penningmeester. Dat behoeft geen nadere uitleg denk ik.

Met veel genoegen neem ik het stokje over van het bestuurslid Wim Fiets. Namens de stichting wil ik hem hartelijk bedanken voor zijn jarenlange inzet voor de website van Dierenwereld Veluwe. Ik zal zijn tips ter harte nemen.

Het bestuur en ik wensen u veel leesplezier en gemak van onze nieuwe site.

Roodwild- en damwildkalfjes

Henry Kats

Het zal wel nooit voorkomen denk je, tot het een keer gebeurt, de ontmoeting met een pasgeboren kalf. In Berg en Bos zorgen vier vrijwilligers (bestuursleden) van onze Stichting in de weekends voor de edelherten, damherten en wilde zwijnen die daar in twee gesloten wildbaantjes leven. Naast het voeren wordt er ook voorlichting gegeven over het wild en hun biotoop. Uiteraard controleer je af en toe of er geen achtergebleven vuil aanwezig is of dat er troep over het raster is gegooid of in de wildbaan gevallen is vanaf de wildkansel. Als er rommel ligt ruimen we dit direct op. Zo zag ik op 14 juni 2011 een bierblikje en plastic afval binnen het raster liggen. Ik ben in de wildbaan langs het raster gelopen om alles op te ruimen. Op een gegeven moment viel mijn oog op iets wat bij een boom lag. Ik liep er naar toe en het bleek een roodwildkalf te zijn van, ik denk een paar dagen oud. Prachtig, ik had toevallig mijn fototoestel bij me en heb een paar foto's van het kalf gemaakt. Opvallend was de schutkleur van het kalf door de witte stippen op de vacht.

Als een hinde een kalf zet (het geboren worden van een kalf) dan gebeurt dat altijd staande, zoals bij veel dieren. Als het kalf op normale wijze geboren wordt, komen na een aantal persweeën eerst de voorlopers (voorpoten) naar buiten. Dan verschijnt het kopje, het lijf en de achterlopers. Het kalfje valt op de grond waarbij de navelstreng knapt. Door dat plotselinge afknappen slaan de slagaders en ader die in de navelstreng lopen dicht en krullen om waardoor bloedverlies uit het kalf wordt voorkomen. De hinde trekt de vliezen stuk waarin het kalf zich nog bevindt. Het vruchtwater loopt weg en het kalf gaat ademen. De hinde gaat het kalf direct lang likken, deels om allerlei organen te stimuleren en deels om eigen geuren aan het kalf over te brengen waardoor het kalf na korte tijd zijn/haar moeder direct zal herkennen. Het kalfje geeft zelf nog geen geur af, dit is bij reewildkalfjes en damkalfjes ook het geval. Het is een bescherming tegen predators. Een vos, wild zwijn of een das kan de kalfjes nog niet ruiken. De eerste dagen van het kalfje oefent het beestje in vallen en opstaan, om het half uur bij moeder drinken en de wereld inkijken. Gaat moeder weg dan drukt het kalf zich, met andere woorden het kalfje blijft liggen op de plek waar ze geboren is. Dit is op de foto goed te zien, het kalfje was

nog te jong om te vluchten. Direct na het maken van de foto ben ik weg gegaan om de het kalf rust te gunnen en de hinde gelegenheid te geven naar haar kalf te gaan. Ik had al genoeg verstoord maar een pracht belevenis meegemaakt.

Een paar weken later ging ik weer voeren, eerst de wilde zwijnen want anders blijven ze schreeuwen, daarna de edelherten en als laatste de damherten. De kalfjes van de edelherten (inmiddels drie kalveren) stonden bij het roedel op de wildakker. Geen idee welk kalf ik kort na de geboorte had ontmoet. Bij de damherten aangekomen bleef een damhinde bij het raster staan terwijl de anderen wegsprongen. Ik keek naar de

damhinde en zag even verder een damkalf tegen het raster liggen. Ook toen had ik een fototoestel bij me en heb het prachtige donkere damkalf kunnen fotograferen. Dit kalf had geen witte stippen op de vacht.

Het verhaal over de geboorte van het edelhertenkalf kan precies zo geschreven worden als voor het damkalf. De tijd van geboren worden verschilt wel. De kalfjes van de edelherten worden gezet van half mei tot half juni en de damkalfjes van juni tot juli.

Balans

René Wervers

Zaterdagochtend, na een week van vergaderen, personeelsgesprekken en treinreizen weer het veld in. Zoals gewoonlijk weer 1 minuut voor of na vertrektijd arriveren bij de vaste afspreekplek Le Triangle. Ik zie dit keer de rode achterlichten van Henry's auto. Vandaag werken we op de Tongerense Heide, eigendom van Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen, bij werkelijk magnifiek weer! De zon verguldt de heide en door de bossen boren zich de zonnestralen. Het is droog en niet te warm.

Na een hartelijk goedemorgen lopen we de hei met jonge dennenopslag in. De heide is vochtig van dauw. Wat een voorrecht om in deze gebieden te mogen werken! In moderne woorden is dit werken een "geniale cooling down" van de werkweek waarbij alle drukte, hoogte- en dieptepunten verdwijnen naar de achtergrond om plaats te maken voor de ruimtelijkheid, stilte en schoonheid waarin je bezig bent. Opeens ben je weer onderdeel van de natuur! Even recht opstaan om dit in je op te nemen en te zien dat de medevrijwilligers net grazende schapen zijn; hier een boompje, daar een boompje enzovoort. Maar de vraag die telkens weer bij mij opkomt is: waarom doe ik dit, of waarom doen we dit? Is dit nu behoud, het verwijderen van net kiemende natuur? Manipuleer ik de natuur nu zelf weer en ben ik eigenlijk "ordinair" aan het tuinieren in het groot? Prachtig zo'n heideveld zonder berken- of dennenopslag, klinkt als; "prachtige grasmat waar iedere opkomende zuring direct wordt uitgetrokken". In hoever ben ik hier in balans en klopt mijn handelen met wat ik nastreef?

Eigenlijk manipuleert ieder levend wezen deze aardbol. De beer die tijdens het zalmvissen een steen verlegt in de rivier, de mol die een gangenstelsel graaft dat vervolgens door de passerende hond tot pad wordt open gegraven. Talloze voorbeelden waarin we als wezen de aarde voortdurend veranderen. In bovenstaande voorbeelden maakt het allemaal niets uit. De beer verlegt zijn jachtgebied, de mol graaft een meter verderop, alleen de mens kan dat nou net niet. Alle stukjes grond zijn bestemd, zijn nuttig gemaakt en hebben een eigenaar, ZELFS het grondgebied van de dieren. Een beer zou op z'n achterhoofd krabben en vragen: "Waarom dat gedoe allemaal?" Zijn wij als mens nog wel in balans met onze omgeving?

In ieder geval (b)lijkt dit uit onze leefomgeving niet; gebieden die zijn uitgerasterd, versnipperde gebieden, oprukkende verstedelijking en bedrijventerreinen.

Koffie !!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!

Oh ja, ik zie links een prachtig 'glad' heideveld, waardoor heidebiotoop kan blijven bestaan. Rechts nog heide met opslag voor na de koffie, want er moet wel gewerkt worden. Dit deel zou zonder ingrijpen verworden tot bos. Heb ik nu antwoord op mijn vraag? Ja. Door de beperkingen die wij de

natuur opleggen probeer ik met mijn kleine bijdrage voor een balans te vechten en te voorkomen dat de weegschaal naar de ongewenste (monotone) kant doorslaat.

Behoud van biodiversiteit i.p.v. monotoon landschap. Vergezocht? Aardig onderwerp voor gesprek tijdens de koffie. En ja, volgende keer ben ik weer één minuut voor vertrek aanwezig, is die balans er ook weer.

U bent van harte welkom op onze natuurwerkdagen !!

'Groen door Oranje'

Henry Kats

Het is al weer een aantal jaren geleden dat ik aan de keukentafel zat bij Berthus en Ini Maassen, gezellig aan de koffie met natuurlijk als onderwerp de Koninklijke Houtvesterijen en alle historie die daar mee te maken heeft. Ik zei: "Berthus, ik wens je een heel lang en gezond leven maar als er eens iets met je gebeurt dan zijn we alle gegevens die je in je hoofd hebt zitten en de leuke anekdotes kwijt. Zet het eens op papier en maak er een boek van". Ik was uiteraard niet de enige die dit liet blijken. Om een lang verhaal kort te maken, het boek is er gekomen, en wat voor een boek, ik kan het iedereen die houdt van cultuurhistorie, de Oranjes en de natuur aanbevelen. Onze Stichting heeft een kleine financiële bijdrage geleverd om de totstandkoming van "Groen door Oranje" te realiseren. Met veel genoeg heb ik dit boek al twee keer gelezen en tijdens excursies kan ik er uit citeren.

In 'Groen door Oranje' wordt een historisch beeld geschetst van het ruim 10.000 ha grote bos- en natuurgebied, beter bekend als het Kroondomein, met daarin dorpen als Niersen, Gortel en Hoog Soeren.

Al in 1684 liet koning-stadhouder Willem III het oog vallen op de Veluwe. Hier was toen nog voldoende rust, ruimte en vooral wild om zijn jachtpassie te kunnen uitleven. Hij kocht het kasteel het Oude Loo, liet vervolgens het paleis bouwen en breidde zijn bezitting uit tot ruim 3.000 ha. Het was prins Hendrik, de echtgenoot van koningin Wilhelmina, die het initiatief nam de bezitting fors uit te breiden. Door zijn toedoen bereikten de Koninklijke Houtvesterijen in 1915 de uiteindelijke grootte van 10.600 ha. De van de marken overgenomen heidevelden werden, met behulp van ossen en stoomploegen, omgeploegd en beplant met vooral grove den, een voor de mijnbouw belangrijke houtsoort.

Door het gebied te omrasteren ontstond een gesloten wildbaan waarbinnen intensief gejaagd werd op edelherten en wilde zwijnen.

Hoewel momenteel andere belangen, zoals bos- en natuurbeheer, op de voorgrond staan, zijn de historische sporen nog niet uitgewist. Bovendien is de Koninklijke Houtvesterij nog steeds wildrijk en mede daardoor een belangrijk recreatiegebied, waar rust een geliefd goed is.

Het boek 'Groen door Oranje', een historische zwerftocht door de Koninklijke Houtvesterij Het Loo (1900-1960) telt 160 pagina's, is full color en gebonden in een degelijke harde kaft, grootformaat 23 x 28 cm, uitgeverij BDU Boeken Barneveld. Winkelprijs € 29,50. Auteurs: G. Maassen en S. Maassen - te Brake. De eerste druk van het boek is uitverkocht, als u dit artikel leest ligt de tweede druk inmiddels in de boekenwinkel.

Ik ben kort geleden weer bij Berthus en Ini langs geweest, heb een potje bramenjam meegenomen die mijn vrouw had gemaakt en genoten van de koffie en de gezelligheid. We hadden het nog steeds over de Koninklijke Houtvesterijen en alle historie die daar mee te maken heeft en over de grote inspanningen die de realisatie van dit boek hebben gevegd. Ik werd

bijna het huis uitgeschopt toen ik zei: "Berthus, ik wens je een heel lang en gezond leven maar als er eens iets met je gebeurt dan zijn we alle gegevens kwijt die je in je hoofd hebt zitten en nog niet in het boek hebt verwerkt. Zet het eens op papier en maak er een tweede boek van".

Verslag excursie Cannenburch 4 juni 2011

Harry Kerssen

Naar deze excursie hebben we erg uitgekeken. Immers, de viering van een 25 jarig jubileum gebeurt niet elk jaar. Wij (mijn vrouw en ik) waren al bijtijds van huis weggegaan. We zijn altijd liever veel te vroeg dan iets te laat. Bij de Cannenburch aangekomen stond Henry Kats de bezoekers al op te wachten. Het bleek echter dat de parkeerplaats toch al helemaal vol was, mede door het feit dat op en bij het kasteel een meerdaagse Quilt expositie was. Maar aan de overkant was gelukkig ook een grote parkeerplaats, waar we de auto wel kwijt konden.

In het Koetshuis was een zaaltje afgehuurd waar we welkom werden geheten door John ter Horst, boswachter bij Stichting Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen (GLGK). Aan het buffet was gratis koffie + wat lekkers te krijgen. Zo'n 50 mensen hadden zich voor deze excursie bij mij opgegeven, zodat het zaaltje

al gauw gezellig vol was. Voor menigeen was het ook een soort reünie, vanwege het feit dat men alleen maar ouder wordt en niet zo vaak meer met andere excursies mee kan gaan. Na een welkomstwoord van onze voorzitter Henk Bonekamp, nam John ter Horst het woord.

Hij feliciteerde onze Stichting namens de directeur van GLGK met ons jubileum en namens zichzelf. Zelf was John bijna vanaf onze oprichting ook donateur van ons. Hij hield een boeiende diapresentatie over het ontstaan van de Cannenburch, de bewoners en hun geschiedenis, over het onlangs afgesloten herstelplan en over de toekomst van kasteel en tuinen. In ons vorige nummer heeft u hierover ook uitgebreid kunnen lezen.

In verband met de grote opkomst werd besloten dat er twee groepen geformeerd zouden worden, een korte wandeling voor mensen die wat slecht ter been of niet zo ver wilden(of konden) lopen, en een die een wat langere wandeling zou maken. Wij kozen voor de lange wandeling. Eerst liepen we het hele park door waarbij overal uitleg werd gegeven, de boomgaard, de vijvers, de beschoeiingen en de bruggen, de oude bomen en de nieuwe beplantingen, tot we tenslotte bij de watermolen uit kwamen. Daarna weer terug naar het kasteel dat we toen konden bezichtigen. Ook hier werd een goede uitleg gegeven. Na afloop hebben we nog even geborrelt om bij te komen van een zeer boeiende en geslaagde middag. Een waardereerd woord van dank voor het bestuur van onze Stichting en Stichting het Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen is hier dan ook op zijn plaats.

Vliegende herten op de Veluwe

Henry Kats

De zomer van 2011 was nog maar net begonnen toen er al berichten binnenkwamen van mensen die een vliegend hert hadden gezien. Vooral in de buurt van Hoog Soeren was dit het geval. Dit was te begrijpen want rond Hoog Soeren heb je nog veel overgebleven oude eikenbossen uit de vroegere eikenhakhoutcultuur. Ik behoorde ook tot de gelukkige mensen en heb twee keer bij Hoog Soeren een mannelijk vliegend hert gezien. Eén keer hoorde ik hem aan komen vliegen waarna ik hem direct zag en de tweede keer zag ik er een op een boom zitten. Als je eenmaal een vliegend hert hebt horen aanvliegen vergeet je dat nooit meer. Ze veroorzaken een brommend geluid dat verder aanzwelt naarmate dit grote insect dichterbij komt. Het dier vliegt in bijna verticale lichaamspositie om in evenwicht te blijven tijdens het vliegen. In de vlucht spreidt het vliegend hert zijn poten en worden de chitine dekschilden dwars uitgespreid waardoor de vleugels snelle onbelemmerde slagen kunnen maken. Helaas had ik, zoals vaak het geval is, geen fototoestel bij me. Als je weet waar en onder welke omstandigheden je vliegende herten kunt waarnemen en je hebt geluk en ook nog je fototoestel bij je dan kan je de mooiste insectenplaatjes maken die je maar kunt wensen. Eens in de zoveel jaar komt het voor dat er plaatselijk veel vliegende herten worden gesignaleerd. Dit heeft te maken met de cyclus van larve tot kever die vijf tot zeven jaar kan duren. Na een jaar met veel vliegende herten, zoals 2011, kan het zijn dat je weer jaren moet wachten tot er opnieuw zoveel dieren worden waargenomen.

Ik ben op een vrije dag 's morgens het Kroondomein in geweest. Dit keer had ik een fototoestel bij me, ik hoopte uiteraard op een ontmoeting met dit prachtige insect. Na drie uur zoeken, en turen door mijn verrekijker naar iedere eikenboom, vond ik een vrouwelijk exemplaar van het vliegend hert. Blij dat ik haar kon fotograferen, zie foto 1.

foto 1: vrouwtje vliegend hert.

Een gevecht tussen twee mannetjes vliegende herten om een vrouwtje heb ik nog nooit gezien. Vaak gaan de mannetjes van het vliegend hert op een tak zitten waarna een gevecht begint. Met hun geweivormige kaken proberen ze elkaar te pakken. Heeft een van de twee zijn rivaal goed beet dan probeert hij hem van de tak te gooien. Het gebeurt dan wel dat de verliezer beschadigd raakt, wat zijn dood tot gevolg kan hebben.

Op foto 3 kunt u zien dat een exemplaar twee rechter poten ernstig heeft beschadigd. Een vliegend hert is zwaar en kan niet zo snel zijn vleugels uitvouwen om tijdens de val weg te vliegen. De overwinnaar mag paren met het vrouwtje. Bij de vliegende herten die ik waarnam zat het kleinere mannetje in de buurt van het grotere mannetje en het vrouwtje.

Een paar uur later zag ik drie vliegende herten op een eikenboom zitten. Ze zaten bij een beschadiging van de boom waar suikerrijk vocht uit een wond kwam dat in deze tijd van het jaar in grote hoeveelheden door de bladeren aangemaakt wordt. Het waren een mannetje en een vrouwtje en even daaronder zat nog een kleiner mannetje. Uiteraard ook daar foto's van gemaakt, zie foto 2. De vrouwtjes scheiden geurstoffen af (feromonen) die de mannetjes seksueel prikkelen waardoor de mannelijke vliegende herten de vrouwtjes over grote afstand kunnen lokaliseren. Het kan zijn dat meerdere mannetjes op die feromonen af komen, dan kan er een gevecht tussen de concurrenten ontstaan.

foto 2: een mannetje en een vrouwtje en even daaronder zit nog een kleiner mannetje.

Het grote mannetje zat geheel over het vrouwtje heen, wel verkeerd voor een paring, zie foto 4. Op een gegeven moment draaide hij voorzichtig (foto 5) en zorgde, met zijn poten over het vrouwtje heen gespreid, dat zij niet weg kon lopen.

Zijn geweevormige kaken raakten voor zijn poten uit de stam van de boom waardoor ze in een soort hekwerk gevangen zat voor de paring, zie foto 6.

foto 3: twee rechter poten ernstig beschadigd.

*foto 4:
Mannetje zit geheel over
het vrouwtje heen, wel
verkeerd voor een paring.*

*foto 5:
Op een gegeven
moment draaide hij
voorzichtig en zorgde,
met zijn poten over het
vrouwtje heen gespreid,
dat zij niet weg kon
lopen.*

*foto 6:
Zijn gewei vormige
kaken raakten voor zijn
poten uit de stam van de
boom waardoor ze in een
soort hekwerk gevangen
zat voor de paring.*

*foto 7:
Hij doet zijn
rechterachterpoot
omhoog. Dit heeft niets
met urineren te maken
maar met een wesp
die hij afweerde.*

Op foto 7 ziet u dat hij zijn rechterachterpoot omhoog heeft. Dit heeft niets met urineren te maken maar met een wesp die hij afweerde. Onderzoek heeft uitgewezen dat vrouwtjes met hun kaken sap uit de boom opnemen en dit aan de mannetjes voeren tijdens de paring. Door de grote gewei vormige kaken kunnen de mannetjes dit sap zelf niet eten.

Het mannetje heeft dus dubbel geluk, hij kan nakomelingen verwekken en hij krijgt voedsel van het vrouwtje. Na foto's gemaakt te hebben heb ik ze verder met rust gelaten. Een paar dagen later ben ik opnieuw op pad gegaan en weer had ik geluk een vrouwtje en een mannetje te zien, dit keer op verschillende bomen. Even later nog een keer geluk, weer een mannetje, brengt het aantal op acht vliegende her-

ten, zoveel had ik er in een jaar nog nooit gezien.

Als we het over edelherten hebben dan noemen we de mannelijke dieren, herten. De vrouwelijke edelherten worden hinds genoemd. Bij het Vliegend hert hebben we het over het mannelijke vliegend hert en het vrouwelijke vliegend hert. De naam vliegend hert heeft het mannelijke insect te danken aan de geweivormige kaken die op het gewei van het edelhert lijken. Bij de edelherten wordt het gewei van been gemaakt. Vanuit de slaapslagader wordt bloed met bouwstoffen toegevoerd naar de fluweelachtige huid om de nieuwe beenmassa. In die huid lopen zeer vele bloedvaten voor de aanvoer van groeistoffen om het nieuwe gewei te voeden. Na ongeveer vier tot vijf maanden is het nieuwe gewei volgroeid. Het gewei is dan een harde beenmassa geworden. Het bloed kan niet meer verder, de bloedvaten sluiten zich en de basthuid gaat indrogen. Het gewei is klaar om geveegd te worden. Langs boomstammen vegen de herten de oude basthuid van de beenmassa af. Na het vegen is het gewei dan klaar om het in de paartijd van de edelherten, de bronsttijd, te gebruiken om te imponeren en eventueel een gevecht aan te gaan. Vallen de geweien bij edelherten ieder jaar weer af, de uitgroeide bovenkaken van het vliegend hert blijven aanwezig gedurende het korte leven van dit prachtige insect. De ontwikkeling van de geweivormige kaken van het vliegend hert gebeurt in de laatste gedaantewisseling in de grond. Deze geweivormige bovenkaken zijn van chitine gemaakt net als zijn pantser, de buitenkant van het insect. Een gelijkenis met een hert houdt dus snel op en heeft alleen te maken met de vorm van het gewei.

Als de larve zich gaat verpoppen, graaft ze zich door het rottend hout naar buiten en kruipt in de grond waar ze haar laatste verandering doormaakt in een popwieg ter grootte van een rond kippenei. Die popwieg zit bijna altijd op een vorstvrije plaats. Daarin verpopt de larve zich in de herfst, overwintert daar en komt in de zomer uit de popwieg tevoorschijn als het grootste insect dat wij in Nederland kennen. De volwassen mannetjes leven maar een paar weken, de vrouwtjes leven meestal één tot anderhalve maand. In die tussentijd zoekt het mannetje een vrouwtje op, er wordt gepaard, de vrouwtjes leggen eieren en deze prachtige dieren sterven daarna. De cyclus begint dan weer opnieuw.

Bij Hoog Buurlo probeert Staatsbosbeheer een oud eikenbos opnieuw om te vormen tot eikenhakhoutbos. De spaartelgenbossen zijn afgezaagd. Nu maar hopen dat de stobben opnieuw gaan uitlopen. Heel verstandig heeft Staatsbosbeheer om het perceel een varkenskerend raster gezet. Dit voorkomt dat de wilde zwijnen tussen de eikenstobben gaan huishouden. Onder andere door de grote aantallen wilde zwijnen die op de Veluwe rondlopen, kan er een aanslag gepleegd worden op het aantal vliegende herten. Hoe meer wilde zwijnen des te groter de kans dat de larven van deze kevers gevonden en dus gegeten worden.

Al was de zomer van 2011 de slechtste sinds men dit is gaan registreren in 1906, voor mij was het, wat het waarnemen van vliegende herten betreft, een van de beste zomers sinds mijn registratie.

Jaarprogramma excursies en dialezingen

2012-2013

Voor de excursies/burltocht wordt u verzocht zich minimaal 1 dag van te voren aan te melden. Aangezien de excursies ook voor niet-donateurs toegankelijk zijn, is het verstandig zich zo snel mogelijk aan te melden.

Maximaal aantal deelnemers 25 en... vol is vol.

10 maart 2012.

Dialezing door: Rien Mouw.

Titel: "Zwerven over de Veluwe".

Rien is geen onbekende voor ons. Met zijn dia klankbeeld, waarin schitterende overvloeioptnames zitten, weet hij mensen te boeien. Het dia klankbeeld is zeer afwisselend. Het begint met overvloeibare beelden van winter en voorjaar (landschap en wild). Daarna komt er een uniek gedeelte; een bezoek aan een aantal, nog op een bijzondere manier levende, oude veluwenaren. Hij komt veel bij hen over de vloer en heeft grote bewondering voor hun levenswijze. Maar hij maakt er ook wel eens heel bijzondere dingen mee. Het tweede gedeelte begint met een indrukwekkend verhaal over de waterkringloop. Het begint aan het Veluwemeer, daarna gaat u naar Zwitserland (gletsjers) en dan, via rivieren, weer terug naar het Veluwemeer. Rien vertelt hoe de zandverstuiving is ontstaan, het gaat er flink stormen (donkere luchten, gehuil van de wind en onweer) en als, tegen de avond, de storm geluwd is kunt u genieten van een prachtige zonsondergang.

Aanvang 14.00 uur in het Dorpshuis Ugchelens Belang, Bogaardslaan 81, 7339 AN Ugchelen (Apeldoorn). Vanuit Apeldoorn te bereiken met bus 10.

Anmelding niet nodig.

21 april 2012.

Excursie in boswachterij Berg en Bos, gemeente Apeldoorn.

U zult Berg en Bos op een andere wijze leren kennen. Een excursie waar aandacht zal worden geschonken aan de ontstaansgeschiedenis, historie, flora en fauna. Op de terugweg zullen de edelherten, damherten en de wilde zwijnen gevoerd worden die daar in afgesloten wildbanen leven.

De excursie zal ongeveer 2 uur duren.

Verzamelen om 14.00 uur bij het klaphek aan de Paalweg, Asselsestraat in Apeldoorn. Dit is de ingang van Berg en Bos bij de sportvelden (1e pad rechts voorbij Stayokay, Asselsestraat 330 7312 TS Apeldoorn).

Anmelden bij H. Kerssen, telefoon 06 30 26 14 39

7 juli 2012.

Excursie naar de Ordersprengen in het Orderbos, Stichting Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen. De Orderbeek is één van de vele beken en sprengen die uitmonden in de Griff. Dit Griftsysteem beslaat het grootste gedeelte van het

beken- en sprengensysteem van Apeldoorn. De Orderbeek heeft zich tussen 1619 en 1624 als een sprengenbeek ontwikkeld. In deze jaren zijn ook drie van de vier molens gebouwd die langs de Orderbeek hebben gestaan. Het brongebied van de Orderbeek ligt in het Orderbos. Dit gebied is nog niet zo lang geleden geheel op de schop gegaan. Van de sprengen en de sprengenkoppen was door bosvorming haast niets meer te zien. U zult zien hoe mooi dit is geworden en nog veel mooier gaat worden.

Verzamelen om 14.00 uur bij de voormalige Politie-Academie aan de Kleiberg in Apeldoorn.

Aanmelden bij H. Kerksen, telefoon 06 30 26 14 39

29 september 2012.

Bronstexcursie.

Ieder jaar is het weer een belevenis om de edelherten te horen burlen tijdens de bronsttijd. Een wandeling waarbij het snel donker wordt geeft het bos een totaal ander uiterlijk. Geluiden gaan mee spelen. De edelherten maar ook bosuilen en andere nachtdieren laten zich horen.

Verzamelen om 19.00 uur op de parkeerplaats in het Kroondomein ingang Amersfoortseweg. Vanuit Apeldoorn Amersfoortseweg (N344) richting hotel-restaurant de Echoput. Vóór de Echoput, bij de eerste vluchtheuvel, is rechts de grindweg naar Elspeet. Vóór het wildrooster is rechts een kleine parkeerplaats.

Aanmelden bij H.L. Kats, telefoon 055-3558686.

13 oktober 2012.

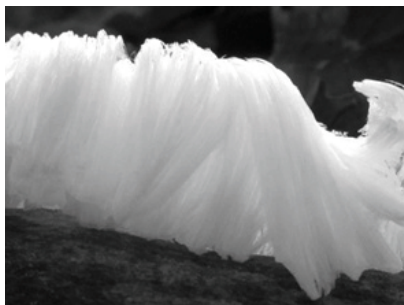
Dialezing door: Leo Knol.

Titel: “De Veluwe in de vier jaargetijden. Van weidse landschappen – bloemen en hun bezoekers – paddenstoelen en kleine fauna”.

We zijn er aan gewend te wandelen en fietsen op onze “eigen Veluwe” en met verrekijker en digitale telelens naar wild te speuren op de hei en langs de bosrand. Echter onze fotograaf laat ons de landschappen van De Veluwe zien in alle seizoenen en zoomt dan vooral in op details die we lang niet altijd zien. De lente breekt los met de witte bloemen van het Drents krentenboompje en het gele beekmijtertje steekt z’n kopje boven het heldere water van de spreng uit. Voorzichtig kleuren de eerste vlinders de nog kleurloze heidelandschappen. In de zomer vinden we meer vlinders en andere insecten op dop- en struikhei en diverse andere bloemen. In de herfst zien we spectaculaire kleuren van de loofbomen en natuurlijk passeren de kleur- en vormenrijke paddenstoelen de revue.

In de winter zien we oogverblindende witte landschappen. Ook ontdekken we dan onverwachte vriesverschijnselen aan blaadjes – mossen – paddenstoelen en dode stammen en takken op de bosbodem. Deze ijzig koude microwereld van sneeuw – ijskristallen – ruwe rijp en ijsdraadjes (voorheen sneeuwwool, zie onderstaande foto) vormt de afsluiting van een overigens warm aanbevolen presentatie over een iets minder bekende Veluwe.

Aanvang 14.00 uur in het Dorpshuis Ugchelens Belang, Bogaardslaan 81, 7339 AN Ugchelen (Apeldoorn). Vanuit Apeldoorn te bereiken met bus 10.
Aanmelding niet nodig.

foto's Leo Knol.

9 maart 2013.

Beamerlezing door: Jan Huttinga.

Titel: “Door de vier seizoenen heen gezien”.

Nog nooit vertoonde beelden! Jan Huttinga, jachtopzichter van het Kroondomein, is overgegaan op digitale fotografie en lezingen met een beamer. Daarvoor heeft hij alle opnames opnieuw gemaakt. Hij is in de bijzondere omstandigheid dat hij in zijn werkgebied, het Kroondomein, telkens weer geconfronteerd wordt met de natuur in al zijn facetten. Schitterende foto's heeft hij in de afgelopen jaren gemaakt. Deze middag laat hij u meegenieten!

Aanvang 14.00 uur in het Dorpshuis Ugchelens Belang, Bogaardslaan 81, 7339 AN Ugchelen (Apeldoorn). Vanuit Apeldoorn te bereiken met bus 10.

Aanmelding niet nodig.

Hebben vissen geen gevoel of geheugen?

Henk Bonekamp

Mijn dochter moest een paar jaar terug van een paar goudvissen af. Nou ja, goudvissen? Rode, zwarte en zwart-rode sluierstaartachtige vissen. Pap, mogen ze bij jou in de vijver? Onze vijver is iets van drie bij vier meter groot en een meter diep, dus dat moet kunnen. Ik maakte me nog wel even zorgen over de overige vijverfauna, onder andere de kleine watersalamanders.

Nu, een paar jaar later zitten er tientallen vissen in de vijver. Elke ochtend strooi ik een handje voer en de vissen wisten het al snel. Ze kwamen bij het zien van mijn schaduw al massaal naar mijn kant zwemmen. Vorige week op een ochtend: geen vis te bekennen, de hele dag niet en de volgende ochtend, nog steeds niet. Af en toe zag ik een rode flits diep door de vijver schieten, maar daar bleef het bij. Weer een dag later kwam de oorzaak in beeld. Toen wij halfweg de middag thuis kwamen vloog er een blauwe reiger weg van de waterkant. Ik heb diezelfde middag zwart draad boven de vijver gespannen, zodat de reiger niet meer bij de vijver kon komen. Gistermiddag zat hij op de garage en keek mij met een scheef hoofd boos aan en vloog vervolgens weg. Achternagezeten door een zwarte kraai met een paar witte veren (Witte Veder) die wij ook elke dag zien.

De vissen laten zich nog steeds nauwelijks zien. Ik hoop dat ze hun traumatische ervaring snel verwerken. Ik blijf ze maar trouw voeren. Gelukkig heeft de karper die voor de zoveelste keer aan de haak wordt geslagen van de “sportvisser” geen gevoel (???!!). Niets menselijks is mij trouwens vreemd. Toen er vorig jaar winter af en toe een ijsvogeltje op het hekje van de vijver zat, gunde ik hem van harte zijn goudvis.

“Witte Veder”

Het is inmiddels al weer weken geleden dat ik iets over onze goudvissen aan het papier toevertrouwde. In dat stukje noem ik “onze” zwarte kraai met een paar witte veren “Witte Veder”(ik verslond als kind de boeken over Arendsoog en Witte Veder en ik wilde cowboy of indiaan worden als ik groot was).

Er staat een behoorlijk grote berk in onze achtertuin. Op een zondagochtend in juni zaten mijn vrouw en ik al behoorlijk vroeg in de tuin te ontbijten. Deze voorzomer kan dat zomaar bijna dagelijks. In de berk zit onze kraai en hij maakt veel meer en andere geluiden dan normaal. Hij zit ook niet zoals gewoonlijk in het topje van de berk. Hij hipt en vliegt van tak op tak en mijn vrouw zegt nog “wat heeft die kraai toch? Hij klinkt bijna zielig.” Later horen we hem nog in de boom bij de burens, maar vergeten verder de kraai.

Als wij 's middags het pad uitfietsen, ligt er een dode kraai in de berm voor ons huis, een pikzwart vrouwtje --- liefdesverdriet ????

Orden en Sprengen

René Wervers

Het dorpje Apeldoorn is eigenlijk een mooi verbindingspunt van handelswegen naar Deventer, Zutphen, Zwolle en Arnhem met om het dorp gelegen buurtschappen en gronden, georganiseerd in zogenoemde Marken. Apeldoorn is inmiddels één stad geworden van aan elkaar gegroeide gemeenschappen, waarbij het respect is gebleven voor de historische namen die nog steeds terug te vinden zijn in de wijken. De oude Ordermark, waar dit stukje over gaat, ligt nu grotendeels in de wijk Orden. Papier en water hebben Apeldoorn groot gemaakt. Water? We denken dan aan onze grote rivieren zoals de Rijn, Waal en IJssel en niet aan die zandheuvel die Veluwe heet. Maar juist de waterkracht van de Veluwe heeft het economische hart hier harder doen kloppen.

In de ijstijden zijn verschillende lagen grond verschoven waardoor juist op de oostkant van het Veluwemassief het water wordt opgestuwd en als grondwater “eenvoudig” bereikbaar was. Door de bewoners werd hier dankbaar gebruik van gemaakt door diepe greppels, sprengen genaamd, te graven en een plaats te zoeken waar het water kwelde (de sprengenkop). De fonteinen van het Paleispark Het Loo, het kanaal van Apeldoorn maar vooral de watermolens werden met dit opborrelende water gevoed. Het bestaande hoogteverschil stelt de raderen in werking waardoor de hamers de lompen konden verfijnen en de papierpulp kon worden vermalen tot schepbaar papier. Het was een geniale, natuurzuivere industrie, maar afhankelijk van de waterkracht, dus weinig betrouwbaar en beperkt waardoor zij snel economisch verouderde met als gevolg verwaarlozing van molens en sprengen. Gelukkig zijn er organisaties, zoals Stichting Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen, die zich bekommeren om onze natuur en cultuur.

De Ugchelse sprengen zijn al eerder gerenoveerd, uitgegraven en van kunst (metalen druppels) voorzien. In 2011 was het de beurt aan de sprengen bij de Scherpenberg of Kleiweg in Orden. Deze sprengen waren door de vorige eigenaar opzettelijk beplant met dennen. Hiermee zou voorkomen worden dat het blad van de loofbomen in de spreng terecht zou komen. Het geheel was hierdoor donker en deed erg somber aan. Weinig leven! In 't voorjaar van 2011 kwam het grote werk, de sprengen werden blootgelegd. Wat een kaalslag! De meningen varieerden van “zonde van het bos en groen” tot “moet je over 3 jaar komen kijken, dan vliegt hier de ijsvogel in een fantastische biotoop”.

De sprengwallen zijn opnieuw ingeplant met inlandse bomen en struiken. Een raadsel en wonder dat, ondanks het kurkdrome voorjaar, toch heel veel van deze aanplant het heeft gered. De sprengen liggen er nu fantastisch bij, waarbij Stichting Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen aan van alles heeft gedacht zoals bruggen, paden en een rustbank. Ook is er aan de dorstige dieren gedacht.

De sprengenkoppen zijn afgezet met varkenskerend raster MET manchetten (de manchetten voorkomen dat een dorstig hert of ree met de lopers in de mazen van het varkensraster blijft haken). Dat ene bankje is wellicht aan de krappe kant maar de rust in dit prachtige stukje, door de mens ontwikkelde natuur, maakt veel goed. Verplaatst u zich terug in de 17e eeuw, geen graafmachines, alles met de bats gegraven, waar zit de sprengenkop, hoe verloopt het hoogte verschil en vooral als ik fout zit hoe dan verder. Ook toen was tijd geld, en moest er brood op de plank komen.

Helaas zijn de Ordermolen en het molentje van Jan van Munster er niet meer (deze moesten sluiten omdat Koning-Stadhouder Willem III het water nodig had voor zijn fonteinen), maar de namen herinneren nog wel aan de Apeldoornse historie.

De Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe heeft in het jaarprogramma 2012 één excursie opgenomen naar het Orderbos. Hierin zullen wij met u de sprengen bezichtigen en de waterbronnen die aangewend zijn voor de fonteinen van het Loo. De excursie staat gepland op 7 juli 2012. Indien u erbij wil zijn, meldt u dan zo spoedig mogelijk aan!!

De Veluwe zit vol met ijzer

Gert Jan Blankena

Van de redactie

Al jaren staat er in ons boekje een artikel van Gert-Jan Blankena. Tot vorig jaar was hij stadsecoloog van de gemeente Apeldoorn. Iedere week stond er een column van hem in de Stentor. Nu hij met pensioen is schrijft hij gelukkig nog steeds columns in de Stentor onder de titel: "Buitengewoon". Zijn artikelen beginnen altijd met: "Ecoloog Gert-Jan Blankena doet in de wekelijkse rubriek Buitengewoon verslag van zijn zwerftochten door de Veluwse natuur. Vandaag praat hij ons bij over....."

Ook dit jaar weer een artikel van hem in ons boekje.

Gert Jan Blankena

Ongetwijfeld is het u wel eens opgevallen dat sommige stadsvijvers in Apeldoorn een roestbruine, soms zelfs bijna rode kleur hebben. Ook de oevers van sommige beken en sprengen hebben zo'n kleurtje. En zeker op plekken waar het grondwater uit de oevers kwelt ziet het er bepaald smerig uit. Toch is het allemaal puur natuur, dat kleurtje. Het wordt veroorzaakt door ijzerhoudend grondwater. De Veluwe zit vol met ijzer. Het komt in het grondwater terecht doordat het in het (zure) regenwater gemakkelijk oplost. Dat regenwater maakt vervolgens een lange reis door de bodem. Na vele tientallen tot zelfs honderden jaren komt dat grondwater ergens aan de flanken van de Veluwe weer tevoorschijn. Zodra het ijzer met zuurstof in aanraking komt oxideert het. En omdat geoxideerd ijzer niet langer oplosbaar is in water slaat het neer, er ontstaat een drabbige, bruine glibberzooi. In de stadsvijvers wordt dit ijzerslib door turbulentie in het water (wind, vissen, eenden) voortdurend opgedwarreld en dat veroorzaakt die roestige kleur. Niets aan de hand dus, 't is alleen geen gezicht. Maar het werkt buitengewoon milieuvriendelijk, want het ijzer bindt zich aan fosfaat. En fosfaat is in het water een buitengewoon ongewenste stof, die voor veel milieuproblemen kan zorgen. We zijn het liever kwijt dan rijk. Ijzerfosfaat is eveneens niet oplosbaar in water en slaat dus neer. Een goede waterkwaliteit is het gevolg. Over ijzer maken we ons dus niet al te druk. Het blijkt dat hoge gehalten aan ijzer in het bodemwater vaak samen gaat met hoge gehalten aan arsenicum. Dat werd zo'n jaar of 15 geleden pas ontdekt toen op allerlei locaties veel te hoge concentratie van arseen in de bodem ontdekt werd zonder dat de herkomst duidelijk was. Arseen, dat is toch een erkende giftige stof, bekend als rattengif en veelvuldig gebruikt om ook andere levensvormen dan ratten mee om zeep te brengen? Uiteindelijk bleek telkens opnieuw dat de Veluwse bodem behalve rijk aan ijzer ook rijk is aan arseen. Het is volkomen natuurlijk. En gelukkig ook ongevaarlijk. Want arseen gedraagt zich in de bodem net zoals ijzer: in zuurstofarme omstandigheden, zoals in het grondwater, is de stof oplosbaar maar zodra het aan de oppervlakte komt zorgt zuurstof ervoor dat het neerslaat en daarmee volledig is vastgelegd. Het kan dus op geen enkele wijze meer beschikbaar komen voor planten en dieren, zoals ook door onderzoek is gebleken.

Toch leidde het arseen wel tot problemen: de wetgeving zag dit als een vorm van bodemverontreiniging, hoe natuurlijk van oorsprong de “vervuilende” stof dan ook was. Dat gaf bijvoorbeeld problemen bij het schoonmaken van sprengen: de ijzeren dus ook arseen houdende sliedlagen die regelmatig verwijderd moeten worden, mochten niet meer, zoals eeuwenlang gebeurde, gewoon op de oevers worden gegooid. Integendeel, ze moesten tegen hoge kosten worden afgevoerd als zwaar verontreinigde grond. Omdat zo iets nauwelijks te betalen is kwam het onderhoud in de knel. ‘Laten liggen waar het ligt’, was jarenlang het devies. Gelukkig is er de laatste jaren veel onderzoek gedaan naar het chemische gedrag van arseen in de bodem. Omdat overduidelijk was gebleken dat het arseen in deze vorm ongevaarlijk is voor de volksgezondheid is men anders gaan denken. Daardoor is de wet- en regelgeving aangepast. Er wordt nu veel meer rekening gehouden met de natuurlijke achtergrondconcentraties. Daardoor is het nu eindelijk mogelijk geworden om beken en sprengen een fatsoenlijke opknapbeurt te geven: de bagger kan in de meeste gevallen gewoon weer op de oevers worden afgezet of op andere manier worden gebruikt.

Motketel Elburgerweg. Op onze internetsite www.sbdv.nl staan meerdere foto's en is de ijzerkleur duidelijk waarneembaar.

Bijzondere waarnemingen 2011

24 februari

Henk Bonekamp heeft op drie meter naast zijn auto, in Het Woudhuis bij boer Harmsen, een Klapekster gezien. Het beest heeft, vanaf een weidepaaltje, Henk minuten lang zitten aankijken.

27 februari

Waarneming van Jos en Henry Kats. Een groep van 10 kraanvogels in V-formatie boven Apeldoorn richting IJssel.

6 mei

Harry Kerksen heeft in het Zandenbosch (bij Nunspeet) een Hop waargenomen. Hij had deze nog nooit gezien. De Hop komt maar zeer zelden voor in Nederland.

28 mei

Op zijn vakantieadres in Vierhouten heeft Harry Kerksen twee volwassen ringslangen in de vijver gezien. Hij had al gehoord dat er in ieder geval een gesignaleerd was, dus was hij al aan het zoeken. Heel groot was de verrassing de volgende dag toen er ook twee jongen van ongeveer 40 centimeter lagen. In een van de volgende dagen zag hij nog hoe een van de ringslangen op jacht ging en met een salamander overdwars in de bek weer boven water kwam. Hij verdween er mee in het riet en Harry heeft dus niet gezien hoe de ringslang hem naar binnen werkte.

4 juni

De SBDV bestond 25 jaar! Na de jubileumdag op kasteel en landgoed Cannenburch moesten nog wel de edelherten en wilde zwijnen gevoerd worden. Deze leven in afgesloten wildbanen. Aangezien het al aan de late kant was zijn Wim Fiets en Henry Kats, met beide echtgenotes, direct na het bezoek aan de Cannenburch met de auto naar het bos gegaan om te gaan voeren. Het roodwild lag met twee pasgeboren kalfjes (21 dagen oud) op de wildakker. Bij het naderen van Wim met de kruiwagen voer en Henry met het fototoestel ging het roodwild de dekking in. Het ene kalfje bleef liggen en het andere doodstil staan. Na een paar seconden kwam de leidhinde vanuit de dekking de akker op en ging naar de kalfjes (waarvan er één van een andere hinde was). Beide kalfjes sprongen op en gingen achter de hinde aan, de dekking in.

15 juni

Op het vakantieadres van Harry Kerssen in Vierhouten staan enkele oude eiken. Harry zag op een van die eiken twee mannetjes vliegende-herten waarvan een hele grote, zeker 10 cm, en een veel kleinere van ongeveer 6 cm. Zij maakten aanstalten om met elkaar op de vuist te gaan, maar zover kwam het niet. Toen ze vlak bij elkaar waren viel de grote plotseling naar beneden. Daar heeft Harry hem nog gefilmd. De andere liep langzaam langs de boomstam naar boven.

4 augustus.

Henk Bonekamp fietste op zijn gemakje door het buitengebied van Apeldoorn, Wenum Wiesel. Hij had "toevallig" zijn verrekijker bij zich. Opeens zag hij vanuit zijn ooghoek gefladder. De fladderaar ging op een paaltje zitten, een meter of vijftien bij hem vandaan. Even later had hij vol in de kijker een boomvalk, zwart-witte kop, maatje torenvalk. De boomvalk had, klemvast in zijn poten, een gierwaluw die nog spartelde. Henk zag duidelijk de sikkelvormige vleugel en de gevorkte staart. Hij had ruim de tijd om er naar te kijken. Even later vloog de boomvalk weg en verdween achter een bomenrij. Een bijzondere en interessante waarneming.

12 augustus.

Hebben Jos en Henry Kats twee paartjes grote gele kwikstaarten gezien bij de prachtig gerestaureerde sprengenkoppen (uitgevoerd in opdracht van Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen) van de Orderbeek in het Orderbos bij Apeldoorn.

Nestkastenproject Radio Kootwijk

Joop Rolfes

Al een halve eeuw worden op en rond landgoed Weldam in Twente vooral de Mezen, Boomklevers en Vliegenvangers in een kleine goo nestkasten gevolgd. Het is daarmee een van de langst lopende particuliere nestkastenonderzoeken in ons land. Zijn opa begon ermee en op zijn vijftiende nam Henri Bouwmeester het werk over. Henri doet dit werk uiteraard niet alleen, al was het maar omdat hij in het broedseizoen ook werkzaam is voor het Nederlands Instituut voor Ecologie, dat op de Veluwe vele honderden nestkasten controleert voor onderzoek.

Onder andere uit het onderzoek van Bouwmeester blijkt dat mezen en ook bonte vliegenvangers een gewaagde strategie hebben om hun timing aan te passen aan het veranderende klimaat.

Bouwmeester: “Normaal beginnen vogels pas met broeden als het legsel compleet is. We zien nu steeds vaker dat de vogels al broeden als er nog eieren bijgelegd moeten worden. Een deel van de jongen komt dan ook later uit dan de eerste lichte. Sommige meesjes en vliegenvangertjes beginnen dus met een achterstand, maar de eerste jongen hebben daardoor een betere kans om het te redden in het veranderende klimaat. Hun grootste honger sluit door het vroege broeden van de moeders beter aan op de piek van het rupsenaanbod. Die rupsen komen ieder jaar vroeger door het veranderende klimaat.”

(Bron: website vroege vogels, <http://vroegevogels.vara.nl>).

Onze vrijwilliger Hans Nijhoff, die vele jaren in een van onze gebieden de nestkasten controleerde, heeft gezien zijn leeftijd gemeend te moeten stoppen met de controles, en deze over te dragen aan Jan Peters. Wij willen Hans bedanken voor zijn inzet in de afgelopen jaren en Jan van harte welkom heten. Nu een overzicht van de resultaten binnen ons eigen nestkastenproject rond Radio Kootwijk.

Ten aanzien van vorig jaar blijkt dat we veel minder broedparen van de koolmees hadden die veel meer jongen grootbrachten, en veel meer broedparen van de bonte vliegenvanger. Om predatie door de boomkruiper tegen te gaan hebben de meeste controleurs maatregelen genomen en deze blijken goed te werken. Tijdens de diverse controlerondes zijn edelherten, reeën, wilde zwijnen, jonge vossen, een hazelworm en St Jacobsvlinders waargenomen. De resultaten van het broedseizoen 2011 zijn:

	1e legsel	2e legsel
Koolmees:	77 paar met 515 jongen	10 paar met 19 jongen
Pimpelmees:	17 paar met 152 jongen	1 paar met 4 jongen
Bonte vliegenvanger:	53 paar met 288 jongen	geen
Boomklever:	7 paar met 47 jongen	geen
Bosuil:	1 paar met 2 jongen	geen

2010	1e legsel	2e legsel
Koolmees:	104 paar met 438 jongen	35 paar met 109 jongen
Pimpelmees:	23 paar met 132 jongen	2 paar met 13 jongen
Bonte vliegenvanger:	36 paar met 179 jongen	1 paar met 6 jongen
Boomklever:	12 paar met 54 jongen	geen
Matkop:	1 paar met 9 eitjes geen jongen	geen
Bosuil:	1 paar met 2 jongen	geen

Zoals uit deze gegevens kunt opmaken waren er in 2010 veel meer broedparen met minder jongen van de koolmees, bij de bonte vliegenvanger is het precies andersom. Dit zou het gevolg kunnen zijn van de kaalkap rond gebouw A (de Kathedraal) waar veel nestkasten dicht in de buurt hangen.

Project ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van onze Stichting

Vorig jaar hebben wij u laten weten dat, mede door onze steun, er een wildobservatiepost op de Loenermark gaat komen. Wij zouden dit jaar een excursie naar de nieuwe observatiepost organiseren. Alles gaat door maar....de excursie wordt uitgesteld tot volgend jaar. Wij hebben te weinig rekening gehouden met aanvraag en goedkeuring van vergunningen en dergelijke. Het is wel een bouwproject in een natuurgebied en dat gaat niet eenvoudig (gelukkig maar!).

November/december 2011 wordt de fundering gestort. Als het weer mee zit en het beton droog is kan twee weken later met de bouw worden begonnen. Die excursie houdt u tegoeed! Op dit moment is een vergelijkbare wildobservatiepost op de Delen gerealiseerd (zie foto's Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen).

Vrijwilligerswerk in natuurgebieden 2012 en (begin) 2013

Vertrektijden vanaf parkeerplaats Le Triangle zijn vanaf 2012 voor Noorderhei en Tongerense heide om 08.30 uur!

Steeds belangrijker worden vrijwilligers in de natuur. Er is bij veel natuur behorende instanties te weinig geld om alles te realiseren wat men wil. Of het nou Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen, Staatsbosbeheer of Natuurmonumenten is, allemaal maken ze graag gebruik van vrijwilligers. En de vrijwilligers zelf? Uit ervaring kan ik vertellen, en ik verneem dit ook van andere vrijwilligers, dat het werken in de natuur heerlijke ontspanning is door een geringe inspanning. Er zijn vrijwilligers die bellen me op of mailen met: "helaas kan ik komende keer niet komen werken". Dat woord "helaas" geeft aan dat men het graag gewild zou hebben. Maar ook al zou u slechts een- of meerdere keren willen komen werken, u bent altijd van harte welkom. Iedere vrijwilliger werkt rustig in zijn/haar eigen tempo. Niets moet, alles mag! Halverwege pauzeren we voor koffie, thee of fris. Catering hebben we niet dus u wordt geacht zelf drinken en/of versnaperingen mee te nemen.

Vaak is er na het werk nog even gelegenheid om een stukje door het gebied te wandelen. We werken in natuurterreinen van Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen, Staatsbosbeheer en boswachterij Berg en Bos van de Gemeente Apeldoorn. U bent van harte welkom op onderstaande data. We werken op **zaterdagmorgen van 09.00 uur tot ongeveer 12.00 uur**.

Overzicht van de diverse projecten en zaterdagen wanneer en waar er gewerkt wordt.

Tongerense heide (handboek **Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen** blz. 49 t/m 52), een prachtig overgangsgedebied tussen enerzijds hoger gelegen bos en soortenrijke heide met vennen en anderzijds lager gelegen hei schrale graslanden met veentjes, poelen, brongebieden, kwelbeken en sloten. Om de heide in stand te houden verwijderen we daar de opslag van grove den en berk.

Data: **4 februari, 24 maart, 12 mei, 30 juni, 6 oktober, 8 december, 2 februari 2013**. Verzamelen om **08.30** uur op de parkeerplaats van Restaurant Le Triangle aan de Elburgerweg 1 / hoek Zwolseweg in Wenum/Wiesel. Van daar gaan we met zo min mogelijk auto's naar de heide.

Noorderheide (S.B.B.), in dit gebied zijn we bezig met verschillende werkzaamheden zoals poelen schonen, de heide ontdoen van opslag van grove den. Vaak zien we tijdens ons werk het aanwezige wild.

Data: **7 januari, 25 februari, 14 april, 2 juni, 1 september, 10 november, 5 januari 2013 en 2 maart 2013**. Verzamelen om **08.30** uur op de parkeerplaats van Restaurant Le Triangle aan de Elburgerweg 1 / hoek Zwolseweg in Wenum/Wiesel of om **08.45** uur op de parkeerplaats aan de weg Vierhouten - Emst, bij de ingang van het Vierhousterbos (dus niét de parkeerplaats bij Gortel / Tongerense heide).

Van daar gaan we naar het werkgebied.

Zandhegge (handboek **Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen** blz. 66/67), een vliegdennenbos met twee heideveldjes, door een historische zandstuifwal gescheiden van aangeplant naald- en loofbos, hakhout en cultuurgrond met lanen en singels. Het gebied is beperkt toegankelijk. De heideveldjes liggen in het niet toegankelijke terrein. Evenals op de Tongerense heide en de Noorderheide zorgen we dat opslag van deze heideveldjes wordt verwijderd. Verder onderhouden we een grafheuvel nabij de Wieselseweg.

Datum: **15 december**. Verzamelen om **09.00 uur** bij de slagboom van Geldersch Landschap (ingang Zandhegge in de bocht naast de Koninklijke Houtvesterij Het Loo), aan de Greutelseweg in Wenum/Wiesel.

U mag zelf voor koffie e.d. zorgen (een stoeltje of stuk plastic om op te zitten tijdens de werkpauze is erg prettig)!

Wilt u één keer of meerdere keren in een natuurgebied samen met ons werken dan kunt u zich opgeven door te schrijven, te bellen of te mailen. Mocht u zich hebben opgegeven voor vrijwilligerswerk en blijkt u niet aanwezig te kunnen zijn wilt u dan zo vriendelijk zijn dit telefonisch of per e-mail te melden aan een van onze bestuursleden? We hoeven dan niet onnodig te wachten op de verzamelplaatsen. Telefoonnummers en/of e-mailgegevens van bestuursleden staan op de achterzijde van dit boekje.

Landelijke Natuurwerkdag 3 november. Wilt u in een natuurgebied ergens in Nederland die dag vrijwilligerswerk doen, kijk dan voor meer informatie op **www.natuurwerkdag.nl**

LET WEL! Er komt slechts één boekje van onze stichting per jaar uit, dat heeft u nu voor u. Daar staat het vrijwilligerswerk voor het gehele jaar in vermeld. U kunt dus de data voor het hele jaar in uw agenda noteren en doorgeven aan een ander.

Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe: info@sbdv.nl <http://www.sbdv.nl>

**Postbus 103
7300 AC Apeldoorn**

**tel: 055-3558686 of
tel: 06-53435237**

Dank

Het bestuur wil haar donateurs hartelijk bedanken voor alle steun die zij de afgelopen 25 jaar heeft ontvangen. Wij voelen ons zeer gesteund door de aanwezigheid van zoveel mensen op onze jubileum excursie alsmede de financiële ondersteuning middels giften. Met dit bericht willen wij onze dankbaarheid hiervoor uiten.

Fijn dat wij met onze natuurprojecten kunnen bouwen op zulke loyale en betrokken donateurs.

Nogmaals heel hartelijk dank voor al uw steun!
Het bestuur.

Overzicht activiteiten in 2012 en begin 2013:

2012

07 januari	vrijwilligerswerk Noorderhei.
04 februari	vrijwilligerswerk Tongerense heide.
25 februari	vrijwilligerswerk Noorderhei.
10 maart	dialezing door: dhr. Rien Mouw.
24 maart	vrijwilligerswerk Tongerense heide.
14 april	vrijwilligerswerk Noorderhei.
21 april	excursie Berg en Bos.
12 mei	vrijwilligerswerk Tongerense heide.
02 juni	vrijwilligerswerk Noorderhei.
16 juni	* Buitendag Staatsbosbeheer (schaapscheerdersfeest) Hoog Buurlo.
30 juni	vrijwilligerswerk Tongerense heide.
07 juli	excursie Ordersprengen.
01 september	vrijwilligerswerk Noorderhei.
15 september	* Honingmarkt en hobbymarkt in Ugchelen.
29 september	brontexcursie Kroondomein.
06 oktober	vrijwilligerswerk Tongerense heide.
13 oktober	dialezing door: dhr. Leo Knol.
03 november	Landelijke Natuurwerkdag.
10 november	vrijwilligerswerk Noorderhei.
08 december	vrijwilligerswerk Tongerense heide.
15 december	vrijwilligerswerk Zandhegge.

2013

05 januari	vrijwilligerswerk Noorderhei.
02 februari	vrijwilligerswerk Tongerense heide.
02 maart	vrijwilligerswerk Noorderhei.
09 maart	dialezing door: dhr. Jan Huttinga.

* Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe aanwezig met voorlichtingstand, zie publicaties in de dagbladen!

Giften

Als u een gift doet, mag u die misschien aftrekken. Voor het aftrekken van gewone en periodieke giften gelden verschillende voorwaarden. Een belangrijke voorwaarde voor het aftrekken van een gewone gift is dat u deze moet doen aan een algemeen nut beogende instelling (ANBI). ANBI staat voor: algemeen nut beogende instelling. Een ANBI is een kerkelijke, levensbeschouwelijke, charitatieve, culturele of wetenschappelijke instelling, of een instelling die op een andere manier bijdraagt aan het algemeen nut. De Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe is door de Belastingdienst goedgekeurd als ANBI. Het ANBI nummer van de Stichting is: 8166.63.452

Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe

opgericht 4 juni 1986
Ingeschreven bij de Kamer van Koophandel
onder nummer S 41040043

**Doel: Bescherming en behoud van alle op de Veluwe
voorkomende diersoorten en hun natuurlijke omgeving.**

Bestuur:

Voorzitter	H. Bonekamp	tel: 055-3667617
Secretaris	H.L. Kats	tel: 055-3558686
Penningmeester	P.R. Wervers	tel: 055-5401081
Lid	W. Fiets	tel: 055-3556836
Lid	J. Rolfes	tel: 055-5413909
Beheerder website	P.A.G. Kats – Oostvogels	

SBDV – internetsite:

<http://www.sbdv.nl> of <http://www.stichtingbehoudierenwereldveluwe.nl>

Nieuwe donateurs aanmelden bij:

Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe
postbus 103
7300 AC Apeldoorn
055-3558686
e-mail: info@sbdv.nl (secretariaat)
e-mail: penningmeester@sbdv.nl

Donaties:	minimaal:	€ 5,- per jaar
	voor het leven:	€ 125,- eenmalig

Gironummer: 1946458
T.n.v. Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe,
Apeldoorn

ANBI nummer van de Stichting is: 8166.63.452

Drukwerk: Drukkerij Dijkgraaf-Rijsdorp BV